
КОПИТІН І.В.,
аспірант, кафедра педагогіки та
психології освітньої діяльності,
Запорізький національний
університет,
м. Запоріжжя, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

У статті виділені такі особливості як: трансдисциплінарність, схематичність, рефлексивність та ін. В якості перспективи подальшого дослідження виділене положення про необхідність розгляду методологічного мислення в контексті розробки проблеми методології науки.

Ключові слова: методологія, мислення, методологічне мислення, метасистема, міжпредметність.

В статье выделены такие особенности как: трансдисциплинарность, схематичность, рефлексивность и др. В качестве перспективы дальнейшего исследования определено положение о необходимости рассмотрения методологического мышления в контексте разработки проблемы методологии науки.

Ключевые слова: методология, мышление, методологическое мышление, метасистема, межпредметность.

The article gives a list of special characteristics of methodological thinking. There are such features determined as transdisciplinarity, schematics, reflexivity, etc. As a prospect of further research, a provision is made on the need to consider methodological thinking in the context of developing a problem in the methodology of science.

Key words: methodology, thinking, methodological thinking, metasystem, intersubject.

Постановка проблеми. Сучасна психолого-педагогічна галузь фактично не приділяє уваги дослідженню такого явища як методологічне мислення. В наявних публікаціях і наукових працях методологічне мислення дуже рідко виступає об'єктом, принаймні, теоретичного аналізу. Стрімкий та масштабний розвиток психологічних практик, педагогічних технологій роблять процес пізнання та оволодіння ними для сучасного фахівця надзвичайно складним. Тим самим, висуваючи до нього таку вимогу, як високий рівень вміння аналізувати, поєднувати, інтегрувати та добувати нові знання для реалізації професійних функцій. На сьогоднішній день, саме методологічне мислення сучасного фахівця є тим засобом, який допомагає організувати власну професійну діяльність у відповідності до вимог суспільства, яке ніколи ще не було таким динамічним як в наш час.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні, питання сутності методологічного мислення знайшло своє відображення в незначній кількості україномовних робіт [2: 10: 11]. Більший науковий інтерес це питання викликає серед зарубіжних дослідників [1; 6; 7; 8 та інші].

Таким чином, **мета статті** полягає у виділенні особливих характеристик методологічного мислення сучасного фахівця на основі аналізу існуючих точок зору серед вітчизняних та закор-

донних науковців.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні досить не значна кількість українських науковців (Т.Є. Гура, В.В. Сидоренко, А.В. Фурман) в своїх дослідженнях підіймають тему методологічного мислення фахівця. Слабкий науковий інтерес до питання методології науки та методологічного мислення, на наш погляд, пов'язаний з невизначеністю сутності та статусу самої методології науки, складністю явища мислення, не достатньою розробленістю концептуальних положень системної та метасистемної парадигми в психологічній науці.

Варто звернути увагу на те, що основи методологічного мислення були закладені ще в античні часи. Такі мислителі-філософи як Аристотель, Платон, Сократ, зробивши неоціненний вклад в розвиток методології науки, тим самим, дали людству зразки реалізації методологічного мислення.

Вагомий внесок у розробку питання методологічного мислення зроблений І. Кантом в його фундаментальній праці «Критика чистого розуму». Під методологічним мисленням І. Кант розумів «чистий розум», який містить принципи безумовного апіорного знання [3, с.47]. Основну функцію методологічного мислення (чистого розуму) І. Кант вбачав у добуванні апіорного знання, тобто знання незалежного від чуттєвого досвіду, яке розкриває об'єктивну суть реальності

яка пізнається. Іншими словами, методологічне мислення – це тип мислення який є близьким до філософського, але який має практичний аспект реалізації та направлений на добування істинного знання.

Значна увага методологічному мисленню приділялася не лише мислителями та філософами. Наприклад, видатний фізик і математик Дж.К. Максвелл відзначав, що знання однієї науки можуть стати надзвичайно корисною підмогою для дослідження іншої науки [9, с.16]. Видатний фізик закликав використовувати наявні зразки різних типів наукового мислення для вирішення проблем фізичної науки. Тим самим, на нашу думку, вчений задає таку характеристику методологічного мислення як між- або скоріше трансдисциплінарність. Саме звернення до досягнень суміжних галузей, досить часто, дає можливість фахівцям вирішувати складні технологічні задачі.

Важливість методологічного (чистого) мислення для науки відзначав і А. Ейнштейн, який наголошував на тому, що пізнати існуючий світ, досягнути реальність можна лише за допомогою чистого мислення [14].

Серед вітчизняних науковців психологічної та педагогічної галузей, лише деякими з них підіймається питання методологічного мислення [2: 10: 11]. Наприклад, досліджуючи професійну компетентність педагога, В.В. Сидоренко виділяє в її структурі методологічну компетентність. При цьому, науковець наголошує на необхідності формування високого рівня методологічної культури сучасного педагогічного фахівця [10, с.15].

Ми погоджуємося з В.В. Сидоренком в тому, що високий рівень методологічної культури та компетентності фахівця дає йому можливість ефектив-

но діяти в нових умовах науково-дослідної і пошуково-експериментальної діяльності [10, с.15].

Цікавою, для нашого дослідження, є думка науковця про теоретичний та практичний рівні методологічного мислення фахівця. Оволодіння фахівцем методологією діяльності на практичному та пізнавальному рівнях, в результаті, формує праксеометодологічну компетентність. В свою чергу, це дозволяє педагогу оперувати теоретичними аспектами цілеспрямованої практичної професійно-педагогічної діяльності, розробляти методи і конкретні прийоми її здійснення. Гносеометодологічна компетентність уможливає застосування принципів пізнання, моделей і механізмів пізнавальної діяльності [10, с.15].

Т.Є. Гура, досліджуючи професійне мислення фахівця, в якості найвищого рівня його розвитку виділяє саме методологічне мислення. На наш погляд, тим самим, вчена вказує на необхідність та актуальність його дослідження для психології професійного розвитку. Поряд з цим, Т.Є. Гура пропонує розглядати методологічне мислення в контексті метасистемної парадигми [2].

В сучасній психологічній науці метасистемний підхід є досить новим і таким, що тільки-но став на шлях свого наукового становлення. Особливість метасистеми полягає в тому, що метарівень є не тільки ієрархічно вищим в ній, а й «відкритим». Через нього система взаємодіє з іншими системами і за рахунок цієї взаємодії відбувається розвиток системи [4, с.1].

Метасистемний підхід в дослідженні методологічного мислення зобов'язує нас розглядати його як найвищий рівень розвитку мислення, з усіма ознаками і властивостями метасистеми. Крім того, невід'ємною частиною, функціональним інваріантом ме-

тодологічного мислення є рефлексія. Саме завдяки рефлексії здійснюється «вихід» з предметно та діяльнісно орієнтованої мислєдїяльностї у світ ідеальних об'єктів [2, с.8].

Важливою характеристикою методологічного мислення фахівця є його нормованість. В даному випадку, ми погоджуємося з Т.Є. Гурою в тому, що методологічне мислення відбувається за певними нормами. В якості цих норм можуть виступати зразки та норми, зафіксовані як в певній професії, культурі так і в різних типах мислення. Застосування цих норм відбувається за рахунок їх комбїнування, а потім – виходу з цих норм та конструювання нових [2, с.8].

А.В. Фурман відзначає, що методологування (як процесуальна реалізація методологічного мислення) зорієнтоване на розуміння смислового навантаження знань, його соціокультурних і ціннісних наповнень [11, с.50].

На думку вченого розуміння – це завжди певна смислова організація знакової форми тексту, наявна під час співвідношення його елементів з об'єктивно-операційними умовами ситуації [11, с.51].

Таким чином, методологічне мислення – це «розуміюче» та «реконструюючи» мислення. Воно організовує процес розуміння шляхом реконструкції отримуваної інформації та її фіксації у знаковій формі (методологічні схеми).

Досліджуючи методологічне мислення, Г.П. Щедровицький вважав його, подібно до І. Канта, «чистим мисленням», що розгортається в ідеальній дійсності і визначає ідеальний об'єкт. Воно існує в схемах, моделях, малюнках та продукує знання за законами логіки [по 2]. На його думку, методологічне мислення не має кордонів, які встановлюють наукові предмети, на-

ука взагалі, техніки, практики і т.д. Тим самим, імплїцитно, в черговий раз, задається метарівнева характеристика методологічного мислення.

Також, Г.П. Щедровицький вказував, що методологічна робота, передбачає не тільки дослідження, але, перш за все, створення нових видів діяльності та мислення. В цьому, на думку методолога, полягає основна функція методології, вона обслуговує весь універсум людської діяльності перш за все проектами і приписами [12, с.95]. Тобто, методологічне мислення, як рушійна сила методології, універсальне, воно охоплює всі типи мислення, в неймовірно багатому світі людської діяльності.

На думку В.М. Розїна методологічне мислення є продуктом практичної діяльності методолога, який в якості своїх засобів (стратегій) використовує, з одного боку, техніки ведення діалогу і критики, техніки проектування, програмування, наукового дослідження та інше, з іншого – знання, отримані в ході дослідження становлення і функціонування мислення. Методологія спеціалїзується саме на технологічній стороні мислення [8, с. 58-59].

У зарубїжній науці питання методологічного мислення знайшло відображення в більшій кількості наукових робіт. Зокрема, воно розглядається в працях таких науковців як: С.М. Годник, В.А. Медведєв, М.О. Розов та інші.

С.М. Годник відзначає, що методологічне мислення інтегрує в собі фактичні, теоретичні знання та філософсько-гносеологічні можливості пізнання в їх єдності [1, с.19].

М.О. Розов вважає, що методологічне мислення передбачає перенесення принципів категорїальних схем з однієї області знання в іншу [9]. Вчений вказує, що методологічне мислення передбачає вихід за межі тієї

чи іншої вузької спеціальності, воно в принципі є міждисциплінарним.

Характерною ознакою методологічного мислення є відсутність понять в його арсеналі. М.О. Розов стверджує, що поняття дають можливість закріпити лише одну з можливих інтерпретацій і більше того, наявність такого поняття зобов'язує фахівця використовувати його, досить часто, у відриві від схеми об'єкту [9, с.19].

Для В.А. Медведєва методологічне мислення полягає в узгодженні різних стилів мислення, різних типів методологічної рефлексії суб'єкта пізнання [7, с.161]. Ми погоджуємося з вченим в тому, що методологічне мислення передбачає застосування, звернення до різних типів мислення.

Важливим для нашого подальшого дослідження є положення, яке висловлює Т.Є. Гура про головну роль методологічної рефлексії у трансформації, зміні існуючих принципів та вихід за межі здійснюваної діяльності. Дослідниця вказує на понадситуативний характер методологічної рефлексії, який досягається за рахунок самої природи рефлексії та обов'язкового усвідомлення її сутності фахівцем. Ми згодні з тим, що рефлексія є безумовно свідомою або усвідомленою і потребує особливих знань, які рефлексивні по своїй суті та включають в себе наявність інформації стосовно природи рефлексії, її видів, функцій та механізмів [2, с.9-10].

В.А. Медведєв відзначає, що методологічна рефлексія не є однотипною. Вона завжди мала відмінності, які залежали від домінуючого наукового підходу певної епохи. Крім того, особливість методологічної рефлексії полягає в тому, що вона завжди містить в собі основи попередньої методологічної «домінанти», але також проявляє собою пізнавальну ситуацію, в рамках

якої відповідні їй (попередній «домінанті») методологічні навички реалізуються суб'єктом пізнання по-новому, не так, як вони функціонували на попередніх етапах розвитку теоретичного пізнання [7, с.163].

Тим самим, науковець задає чергову характеристику методологічного мислення визначаючи в її якості парадигмальність. Методологічне мислення запускається за рахунок методологічної рефлексії, основи та особливості здійснення якої мають історичний аспект. Іншими словами, домінування, на кожному історичному етапі наукового розвитку, певної наукової теорії, парадигми зумовлює особливості розгортання методологічної рефлексії. Яскравим прикладом зміни типу методологічної рефлексії та методологічного мислення в науці, зокрема у фізиці, є теорія класичної механіки І. Ньютона і теорія відносності А. Ейнштейна. Класична механіка І. Ньютона стала результатом узагальнення накопиченого природознавством емпіричного матеріалу. Натомість, теорія відносності А. Ейнштейна базується не на узагальненні емпіричних даних, а на постулатах, слідства з яких відповідають лише окремим емпіричним даними.

Поряд з цим, рефлексію можна визначити як принцип людського мислення, який дає можливість людині спрямувати це мислення на розуміння себе і результатів своєї діяльності. В.К. Лукашевич відзначає, що предметом мисленнєвої (пізнавальної) діяльності є сам пізнавальний процес і знання як його результат. Рефлексія передбачає критичний аналіз, насамперед передумов і методів пізнання, на основі чого виникає певне тлумачення всього змісту пізнавального процесу та його результатів. В більш широкому розумінні поняття «рефлексії» розуміється як діяльність самопізнання, що розкриває

внутрішню будову і своєрідність духовного світу людини [5, с.50-51].

Сьогодні розуміння того, що всі сфери пізнавальної діяльності людини є рефлексивні системи, стало основоположним і загальноприйнятим. В той самий час, рефлексивне середовище передбачає наявність дій, які не завжди мають осмислений, рефлексивний характер, хоча вони і здійснюються в рефлексивній системі. Там обов'язково присутні інтуїтивно або наявно варіанти дій, а також прояви несвідомого вибору. Рівень чіткості, деталізації, послідовності та системності рефлексивного осмислення тієї або іншої сфери діяльності може бути різним [5, с.50-51]

Враховуючи визначну роль методологічної рефлексії у здійсненні, так званого, методологічного повороту, варто вказати, що цей тип мислення позиційний. Методологічне мислення здійснюється не з діяльної позиції, а з рефлексивної. Коли суб'єкт припиняє діяльність і починає шукати відповіді на питання: Яку діяльність я виконував? Яким чином я її виконував? Чи отримав я результати і як вони співвідносяться із завданнями та досягненнями мети діяльності?

Висновки. На основі здійсненого теоретичного аналізу ми виділили наступні основні характеристики методологічного мислення фахівця:

Методологічне мислення фахівця може реалізовуватися як на теоретичному так і на практичному рівнях.

Методологічне мислення є трансдисциплінарним – воно допомагає фахівцю вийти за межі спеціальності, шляхом запозичення фундаментальних положень інших наукових галузей.

Методологічне мислення є нормованим – фахівець реалізує його за рахунок використання норм мислення, які зафіксовані в певних професійних, культурних, мисленнєвих зразках.

Методологічне мислення є безпоятійним, воно швидше метафоричне. Реалізуючи методологічне мислення, фахівець використовує метафори, адже поняття властиві науковому та методичному типам мислення.

Методологічне мислення є схематичним – воно реалізується і можливе лише в знаковій формі.

Методологічне мислення здійснюється за рахунок методологічної рефлексії – рефлексія організує та зумовлює методологічний поворот, тобто фіксацію наявних протиріч та вихід на рівень роботи зі схемами.

Метарівнева характеристика методологічного мислення – воно завжди передбачає та включає в себе контроль та моніторинг самореалізації, які досягаються завдяки рефлексії.

Методологічне мислення є парадигмальним – в його основі завжди лежить домінуюча, в науці або науковому співтоваристві, наукова думка (парадигма).

Методологічне мислення завжди є «знімаючим» та «реконструювальним» – воно «знімає» устрій об'єкта і «реконструює» його у вигляді схеми.

Перспективи подальших досліджень. На наш погляд перспективи подальших досліджень методологічного мислення тісно переплітаються з необхідністю розкриття сутності методології науки та формування системи знань організації продуктивної діяльності. Використовуючи метафору, яку запропонував Г.П. Щедровицький, описуючи методологічне мислення як «рейкоукладальник, який просуваючись уперед, кладе перед собою рейки» додамо, що методологічне мислення повинно прокладати рейки для методології як науки та будь-якої продуктивної діяльності, при цьому, одночасно, формулюючи основні положення щодо власного здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Годник С.М. Развитие методологического мышления студентов как критерий эффективности вузовского образования / С.М. Годник // Вестник ВГУ: проблемы высшего образования. – 2005. – №2. – С. 19-21.
2. Гура Т.Є. Методологічне мислення фахівця як пріоритет його вищої та післядипломної освіти / Т.Є. Гура // Технології розвитку інтелекту. – 2015. – Т.1. – №10. – Режим доступу: http://www.psytir.org.ua/upload/journals/10/authors/2015/Gura_Tetyana_Yevgeniivna_Metodologichne_myslennya_fahivtsya_yak_priorytet_jogo_vyshhoi_ta_pislyadyplomnoi_osvity.pdf
3. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – Симферополь: «Реноме», 1998. – 528 с.
4. Карпов А.В. Метасистемный подход к исследованию системогенетических закономерностей / А.В. Карпов. – Режим доступа: http://yspu.org/images/4/43/03_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%90.%D0%92..pdf
5. Лукашевич В.К. Философия и методология науки: учеб. пособие / В.К. Лукашевич. – М.: Современная школа, 2000. – 438 с.
6. Марача В.Г. Отличительные черты методологического мышления, определяющие особенности ММК как интеллектуальной традиции / В.Г. Марача // Методология ММК и особенности методологического мышления. Материалы конференции. Москва, 1 июня 2012 г. / Ред. В.А. Проскурнин. М.: Некоммерческий научный фонд «Институт развития им. Г.П. Щедровицкого», 2013.
7. Медведев В.А. О тенденциях развития методологической культуры мышления / В.А. Медведев // Вопросы философии. – 2010. – № 2. – С. 161-164.
8. Розин В.М. Мышление в его отношении к методологии / В.М. Розин // Идеи и идеалы. – 2015. – №1 (23), Т. 1. – С. 56-66.
9. Розов М.А. Методологическое мышление и задачи университетского образования / М.А. Розов. – Режим доступа: http://rozova.org/images/documents/RozovMA_Metodologicheskoe_mishlenie_i_zadachi_universitetskogo_obrazovaniya.pdf.
10. Сидоренко В.В. Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах відкритої освіти: кластерний аналіз / В.В. Сидоренко // Професійна компетентність педагога в умовах оновленого змісту освіти та вимог ринку праці: III регіональна науково-практична конференція. – Вінниця: Вінницька міська друкарня. – 2017. – С. 8-17.
11. Фурман А.В. Методологування як засіб розуміння смислу / А.В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2010. – №4. – С. 47-57.
12. Щедровицкий Г.П. Избранные труды / Г.П. Щедровицкий. – М.: Школа культурной политики, 1995. – 800 с.
13. Щедровицкий Г.П. Мышление – Понимание – Рефлексия / Г.П. Щедровицкий. – М.: Наследие ММК, 2005. – 800 с.
14. Эйнштейн А. Физика и реальность. / А. Эйнштейн. – М.: Наука, 1965. – С. 61-66.

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. Hodnyk S.M. Rozvytok metodolohichnoho myslennya studentiv yak kryteriy efektyvnosti vuzivs'koho osvity / S.M. Hodnyk // Vestnyk VHU: problemy vyshchoyi osvity. – 2005. – №2. – С. 19-21.
2. Hura T.YE. Metodolohichne myslennya fahivtsya yak priorytet yoho vyshchoyi ta pislyadyplomnoyi osvity / T.YE. Hura // Tekhnolohiyi rozvytku intelektu. – 2015 rr. – Т.1. – №10. – Rezhym dostupu: http://www.psytir.org.ua/upload/journals/10/authors/2015/Gura_Tetyana_Yevgeniivna_Metodologichne_myslennya_fahivtsya_yak_priorytet_jogo_vyshhoi_ta_pislyadyplomnoi_osvity.pdf

3. Kant I. *Krytyka chystoho rozum / I. Kant. - Symferopol': «Renome», 1998. - 528 s.*
4. Karpov A.V. *Metasystemnyy pidkhid do doslidzhennya systemohenetychnykh zakonmirnostey / A.V. Karpov - Rezhym dostupu: http://yspu.org/images/4/43/03_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%90.%D0%92..pdf*
5. Lukashevych V.K. *Filosofiya ta metodolohiya nauky: navchannya. posobyе / V.K. Lukashevych. - M. : Sovremennaya shkola, 2000. - 438 s.*
6. Maracha V.H. *Vidmitni rysy metodolohichnoho myslennya, shcho vyznachayut' osoblyvosti MMK yak intelektual'noyi tradytsiyi / V.H. Maracha // Metodolohiya MMK ta osoblyvosti metodolohichnoho myslennya. Materialy konferentsyy. Moskva, 1 yyunya 2012 h. / Red. V.A. Proskurnyn. M. : Nekommercheskyi naukovyy fond «Instytut rozvytku im. H.P. Shchedrovyts'koho », 2013 rik.*
7. Medvedev V.A. *Pro tendentsiyi rozvytku metodolohichnoyi kul'tury myslennya / V.A. Medvedev // Voprosy filosofiyi. - 2010. - № 2. - S. 161-164.*
8. Rozyn V.M. *Myslennya v yoho vidnoshenni do metodolohiyi / V.M. Rozyn // Idey y ydealy. - 2015 rr. - №1 (23), T. 1. - S. 56-66.*
9. Rozov M.A. *Metodolohichne myslennya ta zavdannya universytet s'koho osvity / M.A., Rozov. - Rezhym dostupu: http://rozova.org/images/documents/RozovMA_Metodologicheskoe_mishlenie_i_zadachi_universitetskogo_obrazovaniya.pdf.*
10. Sydorenko V.V. *Rozvytok profesiynoyi kompetentnosti suchasnoho pedahoha v umovakh vidkrytoyi osvity: klasternyy analiz / V.V. Sydorenko // Profesiyna kompetentnist' pedahoha v umovakh onovlenoho zmistu osvity ta vymoh rynku pratsi: III rehional'na naukovo-praktychna konferentsiya. - Vinnytsya: Vinnyts'ka mis'ka drukarnya. - 2017. - S. 8-17.*
11. Furman A.V. *Metodolohuvannya yak zasib rozuminnya smyslu / A.V. Furman // Psykholohiya i suspil'stvo. - 2010. - №4. - S. 47-57.*
12. Shchedrovytskyi H.P. *Yzbrannyye trudy / H.P. Shchedrovyts'kyi. - M. : Shkola kul'turno polityky, 1995. - 800 s.*
13. Shchedrovytskyi H.P. *Myshlenye - Ponymanyе - Refleksyya / H.P. Shchedrovyts'kyi. - M. : Nasledye MMK, 2005. - 800 s.*
14. Eynshteyn A. *Fizyka i real'nist'. / A. Eynshteyn. - M. : Nauka, 1965. - S. 61-66.*

CHARACTERISTICS OF THE METHODOLOGICAL THINKING OF THE MODERN PROFESSIONALS

Kopytin I.V.,

Postgraduate Student, Department of Pedagogy and Psychology of Educational Activities,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine